

DIÓSI DÁVID

**Az individualizmus
a posztszekuláris társadalomban:
nemcsak veszély, hanem esély is!**

Zusammenfassung: Der Individualismus ist nicht nur etwas Schlechtes und Gefährliches für die Kirche. In ihm steckt auch viel Gutes, ja Heilsames für die Kirche. In der folgenden Studie geht es vor allem darum die positive Seite des heutigen Individualismus zu thematisieren. Der Individualismus ist ohne Zweifel eine große, ungemütliche Provokation für die Kirche in der Postmoderne, doch zugleich auch eine Chance für deren Erneuerung.

Schlüsselbegriffe: Individualismus; Postmoderne; Kirche; Ekklesiologie.

Előadásom¹ címe nem tőlem származik. Ajándékba kaptam. S az ajándéknak – akárcsak sok embertársam – örülök. Legizgalmasabb számomra mindig az ajándék kibontásának aktusa. Teli van izgalommal mind az ajándékozó, mind pedig a megajándékozott részéről. Vajon mi minden rejtőzködik a csomagolás mögött? Az ajándékbontás izgalmat fokozó, a meglepetés pillanatát késleltető foglalatosság, mely ugyanakkor elárulja, hogy az ajándékozó érzékeny szeretettel, törődéssel s olykor leleményességgel ruházta fel – a szó szoros értelmében – ajándékát. Valahogy így vagyok az ajándékba kapott előadásom címével is. Kíváncsi vagyok, mi rejtőzködik mögötte.

Mindjárt az elején bevallom, kezdetben nem volt szimpatikus ez a cím számomra. Főleg a „posztszekuláris” kifejezés zavart benne. Egy szó, melyet nem szívesen használok. Miért? Első-

¹ Jelen tanulmány a XXII. Családkongresszuson (Gödöllő-Máriabesnyő, 2015. november 12–14) tartott előadás nagyban rövidített kézírata.

sorban mert félreérthető. Másodsorban meg azért, mert ebből a félreértésből rögvest alaptalan „ünnepi hangulat” üti fel a fejét egyházunk táján. Miről is van szó?

A „posztszekuláris” melléknév atyja a világszerte nagy elismerésnek örvendő német filozófus, Jürgen Habermas. Ő volt az ugyanis, aki 2001-ben a német könyvkereskedők békedíjának átvételekor elmondott beszédében korunk társadalmát „posztszekuláris társadalomnak” nevezte.² Vitathatatlanul félig-meddig jogosan, hisz korunkban kétségtelenül posztszekuláris megnyilvánulásoknak lehetünk tanúi, vagyis olyan magatartásformáknak, amelyek (már) nem zárják ki a vallásos diskurzust. Természetesen a teológusok rögtön felkapták fejüket, s máris pezsgőt bontva ittak a medve bőrére, ugyanis örvendetes tényként nyugtázták, hogy lám, egy világi filozófus is jelentőséget tulajdonít annak, amit ők mindig is fontosnak tartottak. Végre világossá vált – gondolták –, hogy az egyház nélkül nem megy. Mégis miért állítom akkor, hogy ezt a kifejezést nem kedvelem? Azért vajon, mert nincs kedvem az egyházzal örülni vagy talán helyesebben „kárörvendeni”? Aligha! Egyszerűen azért, mert ez a kifejezés ebből a szempontból helytelen, hogy ne mondjam hazug: „Túl sokat ígér, s keveset ad”, vagy – hogy egy másik közmondással éljek–: „Nagyobb a füstje, mint a lángja!” „Posztmodern” szavunk sem arról tanúskodik, hogy „volt egyszer, hol nem volt” „valamikor réges-régen” „azokban a néhai szép időkben” egy boldog mesés „premodern” kor, amelyben az egyház virágkorát élte, majd pedig következett egy – legalábbis világtörténelmi mérőzsinórral mért – nyúl farknyi „modern”, ami legfel-

² A beszéd nyomtatott változatát lásd JÜRGEN HABERMAS: *Glauben und Wissen. Friedenspreisrede 2001*, in Jürgen Habermas: *Zeitdiagnosen. Zwölf Essays*, Frankfurt, 2003, 249–262. Lásd továbbá JÜRGEN HABERMAS – JOSEPH RATZINGER: *A szabadelvű állam morális alapjai. A szekularizálódás dialektikája az észről és vallásról* (ford. Horváth Károly), Budapest, 2007.

jebb egy kis történelmi félrelépésként tudható be, s íme, most – a társadalom hangos *mea culpa*-ként – újból visszaköltözik a világtörténelembe a „premodern” a „posztmodern” név alatt. Hát – bármennyire is fáj ez egyeseknek – közel sincs erről szó. A világtörténelem képlete nem ilyen egyszerű! Sokkal inkább arról van szó, hogy a modern nagy kaliberű demagógiája, mely a vallás teljes eltűnését prognosztizálta, „Eisberg”-re futott, saját „fagyasztójában” termelt jéghegyének ütközött. A racionalitás tehát nem tudta nyugdíjba küldeni a vallást, bármennyire is szeretne volna azt. Hisz – Wittgenstein (1889–1950) szavaival élve – „Érezzük, hogy még ha választ adtunk is valamennyi lehetséges tudományos kérdésre, életproblémáinkat ezzel még egyáltalán nem érintettük.”³ Korunk – úgy tűnik – felismerte, hogy manapság nem az ember értelmét kell kiszabadítani az őt érő csalásból, hanem az embert kell abból a csalásból kiszabadítani, amely maga az értelem.⁴ Isten megúszta beharangozott halálát. Vagyis a modern, lineáris történelmi processzust propagáló fejlődés-mítoszt, amely szükségszerűen a vallás feleslegessé válásához, túlhaladásához, lehengetéséhez akart vezetni, vakvágányra kell tennünk. A vallásnak a társadalmi diskurzusban nem csupán vendégjogot, hanem polgári jogot kell élveznie. A vallás a „kicsikló modern” szövetségese. Jelenkori plurális társadalmunkban a szekuláris értelem – Habermas szerint – rászorul a vallás kritikai potenciáljára, képességére, mely az „autoagresszív, önpusztító modernt” önmagától megvédi. Vagyis a „posztszekuláris kor” kifejezés néhány értelmiségi felfedezését jelöli, akik rájöttek, hogy a társadalom a szekularizmus bűvös mágneskörében

³ LUDWIG WITTGENSTEIN: *Tractatus logico-philosophicus* 6.52 (Logikai-filozófiai értekezés, Atlantisz, Budapest 2004, 102).

⁴ Vö. DIETER HENRICH: *Bewusstes Leben. Untersuchungen zum Verhältnis von Subjektivität und Metaphysik*, Reclam, Stuttgart 1999, 98.

olyasmiről mondott le, amiről kutyaftutában kiderült, hogy nem egykönnyen nélkülözhető. Perspektívaváltásról van szó! Semmi többről! Igaz kevesebbről sem! S így én is – akárcsak a viccből ismert székely bácsi orvosa – egy rossz, meg egy jó hírrel szolgálhatok. Kezdjük a rosszal, hátha egy kis hollywoodi *happy end*-érzésünk támad a jó hír hallatán. A rossz hír – ha ez annak nevezhető –, hogy a „posztszekuláris” nem jelenti a visszaegyháziasodó társadalmat. Vagyis önmagától nem telnek meg ismét diplomaink. Bármennyire is szeretnénk azt. Ezt már csak azért is tartom fontosnak elmondanom, nehogy valaki innen hazamenve pótszékek beszerzésére pocskolja értékes idejét. Másról van szó! S ez egyben a jó hír. Jó hír, mert reménykeltő: jelen vagyunk az értelemadás színpadán, persze, amennyiben értelmeset tudunk mondani, illetve azt mindenki számára érthetően előadni. Nem fog senki hasra esni tőlünk, de legalább – még ha fél füllel is és elvből – meghallgatnak. Tapsolni sem fognak, de legalább hivatalosan, nyíltan – hisz társadalmunkban a toleranciát⁵ egyre nagyobb betűkkel írják agyhártyánkra – ki sem fognak fütyülni. A kard ismét visszakerült a hüvelybe! Ma már senkit sem szúrnak le a fórumon, legfeljebb hátba, de ezt is – ha kiderül – hivatalosan elítélik. *Nem semmi!* – mondaná bozótos szemöldökét a magasba emelve a székely bácsi. S ami nem semmi, az – köztudott – már valami, nemde? Igen, ez már valami! Egy olyan valami, amire nem kell ugyan pezsgőt bontanunk, de azért egy kis borozás közbeni beszélgetést a keresőkkel mindenképp megér. Nem kell pezsgőt bontanunk! Sőt jobb, ha a pezsgőt visszatesszük a hűtőbe, nyugodtan vigyük le a pincébe s – ha igazán okosak vagyunk – ássuk el ott jól mélyen a földbe, hisz egy dolog biztos – de azért ne vegyék proféciónak –:

⁵ Vö. DIÓSI DÁVID: *Egyházam a posztmodernben. A dialógus-„kényszer” ideje*, Vigilia Kiadó, Budapest 2014, 84–89.

a pezsgőt úgysem azok fogják majd kibontani, akik most ezt oly szívesen tennék. Mi legfeljebb a medve bőrére ihatunk, persze ahhoz legalább tudnunk kéne, milyen az a medve? Barnamedve, jegesmedve vagy netán mosómedve? Mert hát ugye nem mind-egy! Legalábbis azt gondolom. S különben is: *A medve nem játék!* – mondja ugyancsak a székely bácsi.

Milyen társadalomban kell hallatnunk hangunkat?⁶ Ha jól körülnézünk, nyomban kiderül, hogy jelen társadalmunk meg-
lehetősen individualisztikus beállítottságú. Ennek sok oka van. Nem tisztem ezeket részletezni. Tényként kell elfogadnunk – bármennyire is érzékenyen érint bennünket ez –, hogy az indi-
vidualizmus lángoló tüze nagy mennyiségű olajat önt a kiáb-
rándulás. Korunk embere kiábrándult mindenből! Mindenből, amiről úgy érzi, hogy önrendelkezési jogát megsérti, illetve veszélyezteti. Mindezeket személye ellen elkövetett merénylet-
ként, puccsként érzékeli, éli meg és ebből kifolyólag allergiásan reagál rájuk. Ez a kiábrándulási folyamat az egyházat sem kí-
mélte meg, institutionális tekintélye – beleértve annak minden vetületét – erősen megingott. Az individualizmus tehát nem-
csak a profán életben, hanem vallásos téren is megmutatkozik. A szubjektum „önfelhatalmazásának” lehetünk tanúi. Korunk embere felhatalmazza magát a vallásos „kalandozásra”.⁷ Korunk embere tehát vallásos téren is „kalandozik”, „vándorol”, persze olykor csak „bóklászik” vagy pedig csótányroppantóban – „nyílt törést és bokaficamot” is bevállalva – „kolbászol”. Egyszóval: keres! Már nem fogadja el elvből, tekintélyből az eddigi, jól ki-

⁶ A mai helyzetről és kihívásokról lásd: FERENCZI SÁNDOR: *Az idők jelei és pasztoráció a főegyházmegyénkben* című tanulmányát folyóiratunk jelen számában.

⁷ Vö. WINFRIED GEBHARDT: „*Die eigene spirituelle Erfahrung zählt*”, in: HerKorr 64 (2010), 286–290, 287: „Selbstermächtigung des religiösen Subjekts“.

taposott egyházi utat. A posztmodern ember saját individuális útját járva (függetlenül minden egyházi dogmától, tradíciótól) a maga (s ideális esetben csak önmaga) „pápája és dogmatikatanára”.⁸ Nyilvánvalóan az egyház bárkájából, lékfoltos csónakjából – mert még a legjobb szándékkal sem beszélhetünk már imponáló, környezetünket bámulatba ejtő hajóról, hacsak nem a hajdan „testhez illő”, „termetes” katedrálisaink lakatlan s mára csak dicső történelmünk vitrinjeként büszkén prezentált, s legfeljebb turistaattrakcióként felkeresett templomhajóinkra gondolunk – mindez nemegyszer csupán amolyan „szalacsizásnak”⁹ tűnik. Nem egy kortársunk ugyanis vallásos téren is „a vízbű veszi ki a zoxigént, teccikérteni?” – ahogyan ezt egyik kedvenc „intellektuel-hősöm” egyszer – persze más „objektum”-ra utalva – ésbontóan kifejtette. Ebben rejlik az individualizmus veszélye, nagy veszélye. Ezért is van, hogy oly nagy szkepszissel tekint az egyház ezekre a „my-way-fickókra”.

Ma azonban inkább az individualizmus pozitív oldaláról szeretnék értekezni. Meguntam már ugyanis, hogy állandóan csak a vészharangokat kongatjuk, s minden kereső, kérdező, – ebből kifolyólag – kényelmetlen emberben egy potenciális „merénylőt”, egy „félresikerült” ürgét lássunk, azaz korunknak egy olyan

⁸ MARTIN ENGELBRECHT: *Die Spiritualität der Wanderer*, in: Winfried Gebhardt – Christoph Bochinger – Martin Engelbrecht: *Die unsichtbare Religion in der sichtbaren Religion. Formen spiritueller Orientierung in der religiösen Gegenwartskultur*, Stuttgart 2009, 35–81, itt: 78.

⁹ Szalacsi Sándor az első magyar internetes hírességek „legnagyobbika”. Az 1989-ben vele készített, majd pedig 2002-ben interneten terjesztett „eszmeletlen” interjú (lásd: <https://www.youtube.com/watch?v=2oKh0-mb770>) tette híressé. A filmcsekében elhangzott több szófördulata is széleseben szállóigévé vált, melyeket többnyire akkor szokás idézni, ha az ember valami nagyon buta dologgal szembesül. Vö. https://hu.wikipedia.org/wiki/Szalacsi_Sándor.

„korcsszülöttét”, aki legfeljebb arra való, hogy megsajnáljuk, de semmiképpen sem arra, hogy komolyan vegyük.

A jelenkor individualizmusa arról árulkodik, hogy korunk embere kereső ember. Nem egyszer keresőbb, mint sok, magát hívó embernek tartó kortársunk. Nem elégszik meg a láthatóság egydimenziós együgyűségével, a csak virtuális, levegőben lógó „való világgal”. A könnyen emészthető emészthetlenségétől megcsömörlött. Mintegy ráérez a világ szakramentalitására, vagyis arra, hogy a világ – az ő világa – több, mint aminek látszik. A társadalom messzi horizontján tehát egy dolog napról-napra jobban körvonalazódik: egyre nő azoknak a száma, akik a manipulatív immanencia ringatásába belefáradtak. Egyre több ember keresi élete értelmét egy nálánál nagyobb létező bevonásával. Az ember egyre jobban megtapasztalja az immanens világ határát, rabságát, ketrecváltat. Érzzi, hogy nem elég magának csak önmaga. Többre vágyik! A nálánál többet, (N/n)agyobbat keresi. Mindannyian jól tudjuk, hogy magától a kereséstől még senki nem lesz katolikus, feltétlenül az egyházba kívánczó személy. Ma már senkitől sem várhatjuk el, hogy a vaskos dogmatikakönyvek könyvmolyaként keresse élete értelmét, főleg ha már mérföldnyi távolságról is szabad szemmel látható, hogy ezek a könyvek, már egyházi berkekben is porlepte díszkötésben egy szüette könyvespolcon érintetlenül hevernek, s legfeljebb arra jók, hogy alkalomadtán valakit velük jól fejbe vágjunk. A könyvek teológiai tartalma már kisujjunkban van. Olyannyira, hogy már csuklóból tudjuk, ismerjük Isten felségterületét. Legalábbis sokszor tényleg úgy viselkedünk, mintha Isten lába a dogmatikakönyvekhez volna láncolva. Mintha mi szabnánk meg Isten mozgásterületét. Mintha mi tudnánk a legjobban, hol járt Isten, s hol nem járt, hol nem járhat. Nekünk mindig mindenre van válaszunk, magyarázatunk, ok-okozati levezetésünk. Pedig sok-

szor jót tennék nemcsak másnak, hanem elsősorban magunknak azzal, ha el- és beismernék az emberekben/a dolgokban történő misztériumot, illetve – hogy még konkrétabb legyek – a bennük megmutatkozó kiismerhetetlent, magát Istent. Meggyőződésem, hogy korunk emberének kereső magatartása Isten Lelkének ajándéka nemcsak az egyén számára, hanem titokzatos testének, az egyháznak is. A keresés, az individuális „böngészés” – mert hát az ember önerőből számtalanszor többre nem képes – korunk egyházának esélye. Nem arra, hogy ismét világhatalommá váljon, hogy a monopólium ugyan naftalinszagú, de legalább aranydíszes, muzeális ruháját újfent magára öltse, hogy babékoszorúval a fején újra bársonyos trónján csücsülhessen, hanem arra, hogy alapjaitól – azaz az emberi egzisztencia alapköveitől – megújuljon. Nem kell félnünk tehát korunk emberétől azért, mert kérdez, mert keres. Ne tartsunk embertársunktól azért, mert saját meggyőződéséből akar valamiben hinni. Félelmünk mindig önvédelmi mechanizmusunkról árulkodik. Arról tesz tanúságot, hogy félünk valami elvesztésétől. S ha még gyakran azzal is érvelünk, hogy – mivel nem akarjuk az egyház hitének felhígulását – meg kell védeni a hit tartalmát, gyakran ez aligha jelent többet annál, hogy minden áron meg kell őrizni az egyház hatalmát.¹⁰

Isten nem épít homokra! S nekünk sem kéne! Meggyőződésem, hogy Isten a jövő egyházát erre az alapra akarja felépíteni. Csak mi gondoljuk azt, hogy ha önerőből s önköltségre – magyarárn áron aluli, olcsó befektetéssel – itt-ott egy kicsit meg-megvakolgtatjuk, s lemeszeljük a repedéseket, s ráadásul még néhány rozoga cserepet kicserélünk, (egy)házunk ismét imponál. Aligha! Nem elég csak sminkelni, csinosítani, szépségkozmetikát művel-

¹⁰ Vö. MARTIN WERLEN: *Fókuszban. Egyházprovokációk* (ford. Szabó Ferenc Miklós), Pannonthalma 2015, 40.

ni! A megszokás, az egyházi merevségből táplálkozó előítéletek zománcát kell eltávolítanunk. Honnan? Hát a szemhéjunktól. Hisz az – akárcsak egy hályog – időközben oly vaskosan ránőtt, hogy rajta keresztül már csak homályosan látunk. Már nem látjuk az élő kövek arcát, s ami még szomorúbb, ezekben az arcokban már nemigen fedezzük fel Isten reménykeltő mosolyát, azt a mosolyt, melynek ekkleziológiai üzenete is van. Három üzenetet vélek kereső embertársam, kortársam arcában felfedezni, három isteni provokatív üzenetet.

1. Isten nem katolikus! Neki minden ember fontos! Ő nem ír le senkit! Még azokat sem, akiket az egyház – kényelemből, nemtörődömségből, sértődöttségből vagy bármilyen más oknál fogva – kerül.

2. Az egyház tágabb, mint gondolnád! Nem ott ér véget, ahol te – tyúkeszű, síkagyú, korlátolt s csupán stoptáblákban agyalni tudó „teológus” – gondolod, hanem ahol én, a Mindenható, akarom! Lehet, hogy ma be kell érnünk kevéssel. Látszólag kevesebb, mint amivel a nem is oly rég letűnt idők elkényeztettek. Vigasztaljon az, hogy a kevés azért mégsem semmi. A kevésre lehet építeni, akárcsak hajdanán. A mustármag „kisebb minden más magnál, amikor azonban felnő, nagyobb minden más veteménynél, fává terebélyesedik, úgyhogy jönnek az ég madarai, s fészket raknak ágai között” (Mt 13,32). Micsoda gyönyörű hasonlat! Valójában tájkép! A pirinyó mustármag délceg fává terebélyesedik. Nem is volna ezzel baj, ha ezen a „fán” nem létezne annyi „fakopáncs”, aki erős csőrével szüntelen lyukat vés a fába, mert megélhetéséhez a fa kérge alatt „hernyókat” keres. Ilyen fakopáncs-emberben sajnos nem szűkölködik egyházunk. Olyanokban, akik mindent megfúrnak, ami csőrük elé kerül. Na meg aztán ott van ezen a

hírhedt „fán” az a sok varjú s temérdek csóka, akik területüket védik, s a „fát” kisajátítani akarják. Ami a madarakat illeti, én szívesebben hallgatom a kis cinege kíváncsi, szeleburdi csicsergését, mint a hol szürke, hol fehér galambtollban pózoló varjú hasztalan, lehangoló, zajos károgását. S szívesebben nézegetem egy hétköznapi apró háziveréb hebehurgya, kerge ugrálását, mint egy nagymellényű, szögdrótféskén szorongva rostokoló, kitömött csóka néma aranycsőrét. Az egyház, amennyiben azt teológiai és nem csupán szociológiai szempontból értékeljük, misztikus és nem pusztán bürokratikus nézőpontból szemléljük, mindig is titok marad, Isten félve őrzött, nagy misztériuma, melynek magát az egyházat szerénységre, visszafogottságra és nem utolsó sorban tapintatosságra kell hangolnia. Az egyház Krisztus és az ember kapcsolatának szentsége és eszköze.

3. Én, a te Fejed és Megváltód, az Atya engedelmes Fia vagyok, s nem az egyházé! Ne gondold, hogy én csak egyházi jóváhagyású GPS-szel tudok abban a világban mozogni és ténykedni, melyet én teremtettem, s melyet én magam hívtam meg az üdvösségre.

Ezek a felebarátaink arcáról leolvasott provokatív – talán egyeseknek inkább egyenesen arcátlannak tűnő – üzenetek az egyházat ismét „iskolapadba” kényszerítik. Az egyháznak sok dolgot újra kell tanulnia. S mindenekelőtt neki is kérdeznie kellene, nem csak – olykor Isten helyett – válaszokat osztogatnia. Az egyéni útkeresésre épülő istenkapcsolat méltóságát és teológiai fontosságát az egyházban is fel kell ismernünk.¹¹ Hisz – ha

¹¹ Erről lásd bővebben: LYDIA BENDEL-MAIDL: *Zur Würde der individuellen Gottesbeziehung und ihrer Bedeutung für die Theologie*, in: ThQ 192 (2012), 42–67.

jól megfontoljuk – már maga a keresés is *Credo*: „Hiszek!”¹² Még akkor is, ha ez a – kimondatlan – hitvallás jócskán homályos. Lényegében arról árulkodik, hogy az ember nehezen tudja elviselni egy felsőbb létforum jelen nem létét a világban. Miben kell állnia manapság az egyház feladatának? Fő feladatai közé sorolnám az isteni kommunikációs csatornák felfedezését és elfogadását. Rendkívüli időkben Isten rendkívüli módszereket, szokatlanul innovatív lehetőségeket használhat fel arra, hogy nevéhez hűen továbbra is Emmánuel, „velünk az Isten” lehessen. Képzeljünk el egy olyan világot, melyben a Lélek csak ott járna, ahová az egyház is elér! Egy borzasztóan szegény világ volna. Már maga az elképzelés is kész horror. Mekkora megkönnyebbülést kellene ilyen téren az egyháznak éreznie! S mégsem teszi! Pedig – főleg ebben a számára nem éppen éteri korszakban – még inkább kellene tudatosítania, hogy ő csak Isten munkatársa a világban, s ebből a „csakból” kifolyólag ne akarjon mindent megoldani, minden problémát orvosolni, minden betegségre ellenszert találni, minden kérdésre választ fabrikálni. Az egyháznak több teret kell engednie Istennek. Pontosan ezért tartom rendkívül fontosnak, hogy az egyház az emberekhez való közeledésében visszanyerje a „madárperspektíva” optikáját. Ne csak az orráig lásson, még csak ne is a messzi látható tájat fürkéssze távcsővel, hanem a látható mögött szerényen, de serényen munkálkodó isteni Szolga alig látható nyomait kutassa. Minden arc Isten ikonja, az Örökkévaló „megszelídülése” az időben. Az ember arca Isten trónja. Rajta a Teremtő helyet foglalva teremtményét – a föld fiát – keresi: „Ádám! Hol vagy?” (Ter 3,9). S arcán isteni arcát felragyogtatva minden emberfiát eredetére és rendeltetésére emlékezteti. A föld fia „földműves”, azaz kultúrát létrehívó személy.

¹² Vö. CHRISTOPH SCHULTE: *Welcher Gott ist der Gott?*, in: CIG 65 (2013), 23sk, 23.

Arcán Isten arca parázslík, rajta a Teremtő féltő, törődő és megszólító szeretete lángol. S mindezek ellenére az emberi arc „ég, de nem ég el” (Kiv 3,2). Isten még csak „le sem éget”! Arcunk sokkal inkább ikonográfiailag mesél. Egy szebb, valóbb világról regél, egy egészen más kultúra világáról, melynek lényege nem az, hogy időben és térben „messze van”, hanem az, hogy most akar jelenvalóvá válni. Hol? Hát arcomon, arcodon! Lehet-e szebb „időtöltésünk” embertársunk égő, de el nem égő ikon-arcának kíváncsi szemléleténél? S lehet-e tapintatosabb és illőbb magatartásformánk fürkészésünkben, keresésünkben, mint az, ami hajdanán Mózesé is volt, amikor az égő csipkebokorral „találkozott”? „Odamegyek és megnézem ezt a különös jelenséget: hadd lássam, miért nem ég el” (Kiv 3,3)? S az Úr válasza számunkra is megfontolandó: „Ne közelíts! Vedd le sarudat a lábadról, mert a hely, ahol állsz, szent föld” (Kiv 3,5). Igen, embertársunk arca szent „föld”, Isten jelenvalóságával megszentelt „föld”. Hisz keresztény hitünk lényegében semmi más, mint az abszolút Isten felfedezése az ember relativitásában.¹³

Ha igazi keresztények vagyunk s nemcsak öntetszelgő, ön-elégült, elbizakodott farizeusok (vö. Lk 18, 9–14), akkor fontos számunkra Krisztus vérző és mégis tündöklő arcát a másikban felfedeznünk. Egy jó kereszténynek „magára kell vennie a másik tévedéseinek súlyát, és távolról sem szabad azokat bűnéül felrónia, sem pedig farizeus módjára örvendezni azon, hogy ő csodálatos módon mentes a tévedésektől.”¹⁴ Nem hagyhatjuk az embereket magukra. Még akkor sem, ha azok diletáns, s mégis oly lényegbe – pontosabban létbe – vágó kényelmetlen kérdéseikkel az

¹³ Vö. BOULAD: i. m., 24.

¹⁴ GABRIEL MARCEL: *Az ortodoxia szemben a konformizmusokkal* (ford. Bende József), in: uő: *A misztérium bölcselete. Válogatott írások* (20. Századi Keresztény Gondolkodók 17), Budapest 2007, 165–176, 176.

„agyunkra mennek”. Meggyőződése, hogy bennük kel életre a jövő idők egyháza. A posztmodern ember¹⁵ a jövő kereszténységének a bölcsője. Pusztában keresésükben rejlik vallásosságuk. Ez nem mindig sok, de azért nem is kevés! Egy alapkő! Nem több, de nem is kevesebb! Egy alapkő, melyre Isten falat akar rakni. Egy alapkő, mely szegletkövére vár. Egy alapkő, melyre Isten templomot akar építeni. Egy alapkő, melyet Isten – jelenlétének jeleként – kijelölt e világban.

¹⁵ A posztmodern emberről és annak irányvonalairól lásd: ANDRÁS ISTVÁN: *Naplemente? (A modern kor metamorfózisa vagyis a posztmodern)*, in: *Studia Theologica Transsylvaniensia* 17 (2014), 7-22.